

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Rudolphi Goclenii Exercitationes et disputationes ethicae & politicae

Goclenius, Rudolph

Marpurgi Cattorum, 1601

Disputatio XII.

[urn:nbn:de:bsz:31-109121](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-109121)

tur legi naturali : Sunt enim quædam etiam vitiosæ leges, præsertim in vitiosis Rebus publicis. *Æquitas* verò legi naturæ nunquam est adversa.

16. Et quia jus scriptum seu leges universaliter indefinitè loquuntur : *æquitas* verò applicatur speciebus factorum singularibus & circumstantiis, quæ propter infinitam suam varietatem non potuerunt omnes scripta lege contineri & definiri.

17. Et hæc hætenus de juris laxamento (non temerario) vel temperamento, *Æquitate*.

DISPUTATIO XII.

DE VIRTUTIBVS INTELLECTIVIS.

lib. 6. Ethic.

DUPLES sunt, ut inquit Aristoteles lib. 6. Ethicorum cap. 1. *τῆς ψυχῆς ἀρετῶν* animi virtutes, alia *ἠθικῶν*, id est, moris, alia *νοητικῶν*, id est, intellectus.

2. Postquam igitur in disputationibus superioribus, *περὶ τῶν ἠθικῶν* de moralibus virtutibus, iisq; singulis ferè in specie hætenus est dictum : operæ precium nunc facturus videor, si & *περὶ τῶν νοητικῶν* de reliquis intellectualibus, differendum aliquid philosophiæ moralis studiosis proponam.

3. Hanc autem tractationem, ut aliquantò altius & longius reperamus, seu, quod ajunt, à capite suo arcessamus, modo & ordini Aristotelico,

stotelico, quem ille & 1. & 6. Ethicorum sequitur, insipientes, brevem animæ humanæ divisionem præmittemus.

4. De hac verò Aristoteles dictis locis ita differit: Animæ, inquit, partes duæ sunt: Νοῦς ψυχῆς μέγιστος, τότε λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον, id est, rationis particeps & expers, 1. Ethicorum cap. 13. & 6. cap. 1.

5. Utraq; harum duplex constituitur. Etenim rationis expers: vel ὑδαμῶς κοινῶν λόγων, nihil omnino cum ratione habet commune: diciturq; Græcis τὸ φυτικόν, Latinis vegetativa potentia: & est αἰτίον, ut inquit Aristoteles, Ἐτρέφεται καὶ Ἐαυξάνεται, id est, causa cur alatur & augeamur.

6. Vel μετέχει πάς, id est, aliquid commune habet cum ratione, ejusq; quodammodo est particeps, ἢ videlicet κατὰ κοινὸν ἔστιν αὐτῆ καὶ πειθαρχεῖν, quatenus ei obedit & obtemperat.

7. Prior illa cum δύναμις sit naturalis, suasque operationes, non minus, imò magis in somno, quàm interdiu exerceat, ut propter eas homo nec bonus nec malus dici possit, (ἀγαθὸς enim καὶ κακὸς ἦνιστα διαδύλοι καὶ ὕπνον, id est, bonus ab improbo in somno minime internoscitur, inquit Aristoteles) nullius virtutis est capax, profusq; ad hanc doctrinam de moribus non pertinet.

8. Posterior verò, quæ est τὸ ἐπιθυμητικόν καὶ

θεωρητικὴν facultas concupiscendi & appetendi, quia ratione recta regi & institui potest, (consistunt enim in ea affectus, quos temperatos rectâ ratione Scaliger virtutes appellat,) tota versatur circa hanc doctrinam de moribus, omniumque virtutum moralium sola hæc statuitur subiectum.

9. Verùm missis virtutibus moralibus, earumque subiecto animi parte διόγω: ad alteram habentem rationem κρείως καὶ ἐν ἑαυτῇ propriè & in seipsa (cùm τὸ διόγον tantum ὡς πατρὸς ἀκυστικὸν τι, id est, veluti filius obediens patri, rationis sit particeps) & quod institui nostri nunc est, ad virtutes intellectuales progrediamur.

10. Est autem τὸ λογικὸν non minùs quàm τὸ διόγον duplex.

11. Vel enim est ὀπισθημονικὸν facultas cognoscendi & intelligendi ea quæ sunt universalia, æterna & necessaria: vel λογιστικὸν καὶ βελθετικὸν, id est, facultas per quam ratiocinamur, consultamus & deliberamus de rebus singularibus, contingentibus & mutabilibus.

12. Utriusque huius facultatis proprium munus & officium est veritatis inquisitio & cognitio. Et in hoc παλῆς διαφανικὸν ἔργον ὄντι, inquit Aristoteles lib. 6. Ethicorum cap. 2.

13. Quamvis utraq; non uno eodemque modo & sine hoc suo officio fungatur.

14. Ete-

14. Etenim altera illa τὸ ὀπισθημονικόν, quæ etiam est nobilissima & præstantissima ἡ λογικὴ facultas, in sola & sempiterna veritatis cognitione unicè acquiescens, ulterius nõ progreditur, sed contenta illa, veritatem in universalibus æternis & necessariis, tanquam bonum divinum, æternum & incommutabile expetit. Unde etiam θεωρητικὴ, id est, contemplativa facultas, vulgò intellectus dicitur speculativus.

15. Altera verò τὸ λογιστικόν καὶ βουλευτικόν; et si & illa suo modo in cognitione & investigatione veritatis versatur: tamen quia materia, huic potentiæ subjecta, longè est inferior & ignobilior, ut mutabilis & contingens, seu ut Aristoteles vocat τὸ ἐνδεχόμενον ἀήως ἔχειν, id est, quod aliter se habere potest: cognitio etiam hæc longè est inferior & ignobilior, & potissimum hæc potentia in actione veritatis (unde etiam ἀήθεις θεωρητικὴ, sicut & facultas hæc practica, dicitur) versatur.

16. Atque hæc quidem de potentiis, earumq; diversis operationibus animi rationalis παρὰ τὸ οἰκείον τῆς ἀληθείας ἔργον, breviter καὶ ὡς ἐν τύπῳ sit dictum.

17. Sequitur, quia dictæ potentiæ sedes & subjectum sunt diversorum etiam habituum, quibus ad disquisitionem veri mens, intellectus & ratio hominis veluti instrumentis cer-

tis utitur (siquidem & horum officium est *ἀνδραγωγία*, illudque vel affirmando vel negando enunciare) ordine de illis pauca nunc dicamus.

18. Hinc verò se nobis veluti ex oraculo Apollinis offerunt varii divinæ contemplationis & actionis veritatis radii, omnes videlicet virtutes intellectuales & mentis habitus: intelligentia, scientia, sapientia, ars & prudentia.

19. Hisce enim mens nostra atra insectiæ rubigine infecta, & ignorantia caligine obducta, instat fulgoris quasi coruscat, exiit rubigine, acuiturque ad alia: eo deniq; splendore afficitur, ut præluceat sibi ad nanciscendum primi opificis similitudinem, Scaliger exerc. 307. sect. 3.

20. Ut igitur hasce tam laudabiles & præclaras virtutes ordine & iusta serie videamus, ex materia, circa quam versantur, sic eas dividemus.

21. Vel objectaillarum sunt necessaria, æterna & universalia, Græcè *ἐξ ἀνάγκης ὄντα ἀίδια, ἀσύντα καὶ ἀφθάρτα*: vel sunt singularia, contingencia & mutabilia, & dicuntur Græcis *ἐνδεχόμενα ἄλλως εἶναι*, id est, quæ aliter fieri aliterque se habere possunt.

22. Ad priorem partem pertinent virtutes *τῆς θεωρητικῆς διαvoίας* mentis contemplativa, eaq;

εαῖ; numero tres: νῦς, ἐπιστήμη καὶ σοφία, mens, scientia, & sapientia.

23. Posterioris verò sunt duæ reliquæ: τέχνη καὶ φρόνησις, ars & prudentia: & subsistunt in animi parte *λογιστικῆ* voce generaliter accepta. Unde etiam *λογιστικῆ* ἕξις habitus activi dicuntur.

24. Πορρὸ *ἐξ ἀνάγκης ὄντα* triplicia sunt: vel enim sunt principia ex quibus omnia alia cognoscuntur, ut sunt *κοινὰ ἔννοιαι*, axiomata & alia principia: & notitia horum seu potius simplex apprehensio dicitur νῦς seu intelligentia. Unde etiam habitus principiorum, item habitus simplex & *νοητικὸς*.

25. Vel sunt conclusiones, quæ ex principiis illis extruuntur & efficiuntur, & de his propriè est habitus, qui vocatur scientia: aliàs *δραστηρικὸς*, item simplex, quoddam res simpliciter absque principiis, cum medio tamen seu demonstratione, intelligat.

26. Vel deniq; sunt conclusiones vnâ cum principiis: & composita horum notitia appellatur sapientia, qua non solùm ipsa principia, sed & res & rerum causas cognoscimus.

27. Cæterùm & *τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν* seu contingentia: aut planè non possunt ab hominibus sciri, sed à sola ferè pendent fortuna, atque idè de illis nullus est in mente firmus habitus, quo possunt certè cognosci, *sed*

sed levis tantum quaedam opinio, qua & decipi & errare possumus: Aristoteli modò ἁπλῆς modò ἐπιλογισμῶν.

28. Aut possunt ab hominibus sciri & fieri; suntq; duplicia: vel enim sunt *πρακτικά*, id est, cadunt in actionem, & notitia horum vocatur prudentia. Unde habitus practicus, (voce propriè accepta) quòd *πρακτικῶν* spectet & in *ἐπιλογισμῶν* conquiescat.

29. Vel sunt *ποιητικά*, id est, consistunt in effectione alicujus operis, & cognitio horum dicitur *τέχνη*, id est, ars. Item, habitus effectivus, quòd præter actionem ad *ποιήσασθαι* spectet, opusq; aliquod post se relinquat.

30. His ita nunc constitutis, rectè ad definitiones enumeratorum habituum accedamus; ut hoc modo natura & proprietates singulorum nobis magis magisq; innotescant.

31. Atq; ut à virtutibus speculativis ordiamur, intelligentiam seu *νοῦν*, Aristoteles, *κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἐπιστήμης*, neq; artem neq; scientiam, neq; sapientiam neq; prudentiam esse, firmis & indubitatis rationibus demonstrat.

32. Etenim, cum intelligentiam virtutem credendi principiis esse definiat, neuter verò habitus scientiæ aut sapientiæ credat, sed demonstrat, ars quoque & prudentia circa principia, ut necessaria non versentur, planissimum hinc evadit, esse hunc habitum principiorum

cipiorum à reliquis habitibus alium, longèq;
diversum.

33. Est igitur intelligentia, ut veram ejus &
genuinam demus definitionē, habitus prin-
cipiorum, quo prima principia, quæ medio
& causa carent, absque medio & causa cogno-
scimus, cognoscendo illis credimus, firmi-
terq; assentimur.

34. Hæc principia, aut sunt cognitionis,
quæ complexa: vel constitutionis & essentiali-
quæ simplicia nominantur.

35. Complexa sunt, ut axiomata germana
cujusq; scientiæ, verbi causa, omnia appete-
re bonum: ab æquali demptis æqualibus re-
linqui æquale: simplicia verò: ut materia, for-
ma, Deus, &c.

36. Et utrisque his credere & assentiri nos
urget intelligentia, non vi demonstrationis à
priori per causas, sed vi inductionis vel à po-
steriori, ut ajunt, per effecta: siquidē his con-
sideratis penitus primas causas esse sine de-
monstratione credimus.

37. Quemadmodum verò intelligentiæ ob-
jectum est τὸ πιθανόν, id est, credibile: sic contrā
scientiæ objectum est ἐπιστητόν, id est, scibile,
adeoq; ἀποδεικτόν, demonstrabile. Cùm τὸ ἐπι-
στητόν sit ἀποδεικτόν, lib. 6. Ethicorum cap. 6.

38. Atque hinc est quod Aristoteles scien-
tiam lib. dicto cap. 3. ἐξήν definit ἀποδεικτικόν,
id est,

id est, habitum demonstrativum, quo necessarias percipimus conclusiones per suas causas, quæ sunt propositiones necessarie. Quandoquidem tum scire verè quis dicitur, cum rei causas cognovit, ait idem lib. 1. physic. cap. 1.

39. Unde etiam hujus instrumentum syllogismus est *σοφιστικὸς*, quòd ex necessariis concludat. Qua ratione quoq; dicitur idem *ἐπιστημονικὸς*, id est, scientificus, quòd ad scientiam efficiendam sit accommodatus.

40. Et intelliguntur propositiones necessariæ non aliæ hic, quàm ut in prioribus analyticis dictum est, primæ, veræ, immediatæ, priores, notiores, & quæ causæ sunt conclusionis: secus quæ se habent non efficiunt in animo veram & immutabilem rei scientiam, sed tantum *ἐπιστημολογικὰ καὶ ἀμεταβλητὰ*, lib. 6. cap. 3.

41. Sequitur habitus compositus ex utroque, intellectu videlicet & scientiâ, quæ dicitur *σοφία* seu sapientia, per quam non solum principia, sed etiam conclusiones quæ ex principiis extruuntur cognoscimus.

42. Hoc enim sapientis officium & munus est, ut Arist. nobis id explicat, non solum *πρὸς τὰς ἀρχὰς ἀγνοῦν δέειν*, id est, principiorum veritatem intelligere, sed etiam *τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν εἰδέναι*, id est, ea, quæ ex principiis concluduntur,

duntur, scire & cognoscere, lib. 6. cap. 7.

43. Et hoc est quod idem lib. & cap. eodem, sapientiam definiens: σοφία ἔστιν (inquit) καὶ ἄσπιμὴ καὶ νῦν τῶν τιμιωτάτων τῆ φύσει, id est, sapientia est rerum præstantissimarum & honoratissimarum naturâ scientia & intelligentia.

44. Cui definitioni consentit & illa Cicer. lib. 2. off. Sapientia est rerum divinarum & humanarum causarumq; quibus hæc res continentur, scientia.

45. Ubi scientiæ vocabulum latè sumptum habitum ejusmodi animi denotat, quo & principia & orta ex principiis tum in divinis, tum in humanis rebus contemplantur, in earumq; contemplatione & intuitu, tanquam in vero, divino & honorando, nos unice oblectamur.

46. Atque hæc de habitibus speculativis: quorum hoc in loco non vis & natura (hujus enim tractatio potius est Metaphysici, quam Ethici) sed usus potissimum & finis spectatur.

47. Quandoquidem, ut rectè ait Plato, aliud est scientiam habere, aliud ea uti. Nec studendum est, ut aliis plus scire, sed ut melius & innocentius vivere possimus.

48. Quod tum deniq; fiet, si nō solùm quid verum sit, per causas scire, sicq; verum, ut scibile, cognoscere contendimus, sed etiam per contemplationem, ut bonum expetibile affectamus.

Etamus, summoq; vero devinciri studemus.

49. Sequuntur ultimo loco habitus practici duo: ars & prudentia, quorum alter in *ποιήσῃ*, alter in *προβλεψῇ* versatur.

50. Priorem Aristot. lib. 6. c. 4. sic definit: *τέχνη* (inquit) *ἔστιν ἐξ ἑστῆς μετὰ λόγου διηθητῆς ποικιλίας*, id est, ars est habitus cum ratione vera in effectione positus.

51. Cum qua definitione coincidit, quæ est apud autorem ad Herennium libr. 1. ubi ars definitur quoddam præceptio quæ det veram viam rationemq; aliquid faciendi.

52. Præceptionis enim voce, nihil aliud quam firmus mentis habitus denotatur, quocum ratione ad faciendum dirigimur, ut præceptis illius deinde rectius imbuti ad assequendum bonum in hac vita progrediamur.

53. Nec detrahitur veritati & constantiæ hujus habitus quicquam, quod Aristoteles capite & libro supra dicto, fortunæ & artis quandam ait esse cognationem: citans illud Agathonis, *τέχνη τύχῃ ἐστέρησεν ἢ τύχῃ τέχνην*, ars fortunam amat, & fortuna artem.

54. Intelligit enim id Aristoteles non de ipso artis habitu. Nam cum sit *διανοητικὸς καὶ κοινὸς*, id est, nitens ratione recta & universali, semper est *ἀληθευτικὸς*, id est, verus, nec ab ulla re tam est liber quam ab errore fortuito.

55. Sed intelligit hoc de objecto artis i-

psōq;

psoq; artifice (quanquam interim non negamus multa artium *παρρηγήματα* & præcepta esse regularia potius quam universalia.)

56. Etenim objectam artis, cum sit τῶν ἐνδεχόμενων διῶς ἔχειν, id est, eorū quæ aliter se habere possunt, mutabile est & inconstans, & hætenus non vitio artis, sed vitio artificis, quatenus videlicet ille à vera ratione aberrat, & sic finem sibi propositum non assequitur, in artem error fortuitus cadere potest.

57. Atque hinc est, quod ipsi artifices interdum, quando vel feliciter vel infeliciter opera sua perfecerunt, in efficiendis illis vel fortunati vel infortunati dicantur.

58. Unde etiam Aristoteles officium boni artificis in his tribus consistere ait: ἐν τῷ θεωρεῖν, id est, contemplando, ἐν τῷ τεχνάζειν, id est, elaborando, καὶ ἐν τῷ ἡυαῖν, id est, gignendo seu efficiendo.

59. Debet enim bonus artifex animo & mente probè considerare, primo qualem materiae oblatae velit formam inducere. Deinde in illam agere.

60. Quod præcipuè tribus fit mediis, τῇ ἀφαιρέσει, id est, ablatione eorum quæ sunt superflua, τῇ προσθέσει, id est, additione eorum quæ desunt, τῇ μεταθέσει, id est, transpositione eorum quæ non quadrant.

61. Tertio denique ἐν τῷ ἡυαῖν in gignendo & fabri-

F & fabri-

& fabricando debet esse occupatus: ut nimirum per suam artem secundum quam laborat, opus aliquod efficiat, cujus forma alia sit quàm prior fuerat. Veluti artifex manuarius ex luto fabricat ollam, ex corio calceum, ex lignis & lapidibus domum.

62. Verùm hucusq; de quatuor habitibus, intellectu, scientiâ, sapientiâ & arte: reliquum nunc est, ut videamus ultimum, prudentiam ducem, ut Plato ait, seu ut Pythagorici, oculum & matrem omnis virtutis.

63. De hoc verò Aristotel. lib. 6. cap. 5. sic scribit: *φρόνησις ἔστιν ἐξ ἑστὴς διήθησις μετὰ λόγῳ πρακτικῇ περὶ τὰ ἀνθρώπων ἀγαθὰ καὶ κακὰ*, prudentia est habitus verus cum ratione consultandi & agendi ea quæ homini per universam vitam eveniunt bona vel mala.

64. Atq; hæc est illa egregia virtus, quæ vel sola mediocritatem secundum rectam rationem, quæ in omnibus actionibus virtutum moralium est tenenda, præscribit: sine qua etiam nulla virtus moralis esse potest.

65. Etenim prudentiæ est consilium dare, bonum à malo, verum à falso discernere, circumspectè cum aliis versari, perspicere occasiones, verbis solerter, rebus prudenter uti: Imò ad omnem consultationem & tempus & diligentiam adhibere, operamq; & oleum in rebus vanis minusq; necessariis non perdere.

66. Quod

66. Quod non minus elegantibus quam paucis Aristoteles expressit verbis, quando $\Phi\theta\rho\nu\mu\epsilon\ \epsilon\rho\rho\alpha\nu$, id est, prudentis officium describens, appellat illud $\tau\delta\ \epsilon\upsilon\ \beta\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\epsilon\delta\omega\tau\alpha$ rectè consultare, 6. Ethicorum cap. 7.

67. Et quid per rectè consultantem seu $\epsilon\upsilon\ \epsilon\theta\lambda\omicron\nu$ intellectum velit, explicat, cum addit: $\epsilon\upsilon\ \epsilon\theta\lambda\omicron\nu$, $\delta\ \Phi\ \alpha\rho\iota\varsigma\ \alpha\iota\nu\ \delta\rho\acute{o}\tau\omega\ \tau\alpha\upsilon\ \pi\alpha\epsilon\kappa\lambda\iota\alpha\upsilon\ \sigma\omicron\chi\alpha\sigma\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma\ \kappa\alpha\ \tau\alpha\ \lambda\omicron\gamma\iota\sigma\mu\acute{o}\nu$, id est, is ad bene consulendum simpliciter est aptus, qui conjectura, quod homini est optimum eorum, quæ in actionem cadunt, excogitando mente capere potest.

68. Unde etiam hoc $\sigma\upsilon\ \mu\pi\acute{\epsilon}\rho\sigma\mu\alpha$ deducitur: prudentiam utraq; & $\tau\alpha\ \kappa\epsilon\ \delta\upsilon\lambda\epsilon$ & $\tau\alpha\ \epsilon\iota\gamma\sigma\acute{\epsilon}$ cognoscere.

69. Illa quidem, quia habitus est indagandi verum: hæc verò quia $\pi\alpha\epsilon\kappa\lambda\iota\kappa\eta$. $\Pi\epsilon\rho\acute{\epsilon}\varsigma\iota\varsigma$ autem $\pi\epsilon\rho\iota\ \tau\alpha\ \kappa\epsilon\ \delta\ \epsilon\iota\gamma\sigma\alpha$, id est, actio in singularibus versatur, ait Aristoteles lib. & cap. supra dicto.

70. Et hæc sunt quæ hoc tempore de virtutibus intellectualibus breviter, quamvis $\pi\alpha\ \chi\upsilon\lambda\acute{\omega}\varsigma$, id est, crassa & pingui Minerva proponenda iudicavimus: subtiliora, & quæ ad majorem lucem hujus materiæ faciunt, in ipso disputationis cursu $\sigma\upsilon\gamma\ \delta\epsilon\ \phi\ \alpha\upsilon\delta\iota\tau\upsilon\rho\iota$.